

Γραμματισμός και πολυτροπικότητα

Κυριακή Αδαλόγλου

Το πλαίσιο της επικοινωνιακής γλωσσικής ικανότητας εμπλουτίζει και η σύγχρονη οπτική του **γραμματισμού** και της **πολυτροπικότητας** στη γλωσσική διδασκαλία.

Η έννοια του γραμματισμού αντικαθιστά στην ελληνική βιβλιογραφία τον προϋπάρχοντα όρο του *αλφαριθμητισμού* (ο όρος *literacy*, αντίθετα, αποδίδει και τις δύο σημασίες). Σε ένα πρώτο επίπεδο, λοιπόν, ο αλφαριθμητισμός/γραμματισμός σημαίνει την ικανότητα του ατόμου να γνωρίζει ανάγνωση και γραφή. Στη διεύρυνση του όρου, σημαίνει τη «γνώση των κανόνων του παιχνιδιού» και την «ανάγνωση του κόσμου» σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα (Davies, 1999). Με άλλα λόγια, γραμματισμός είναι η ικανότητα του ατόμου να επικοινωνεί με λόγο προφορικό και γραπτό, μέσα από ποικίλα κείμενα, γλωσσικά ή μη γλωσσικά (π.χ. σχεδιαγράμματα, χάρτες) και φυσικά πολυτροπικά κείμενα, από διάφορες πηγές, σε διαφορετικές περιστάσεις επικοινωνίας που αντιμετωπίζει στη ζωή του (Kalantzis & Cope, 1999).

Συνδεδεμένη άρρηκτα με το γραμματισμό είναι η επιπλέον διάκρισή του σε κοινωνικό γραμματισμό και σε κριτικό γραμματισμό (**Μητσοκοπούλου, 2001**, σ. 210-212). Φορτισμένες διακρίσεις, με την έννοια της κοινωνικής οπτικής η πρώτη, με την κοινωνική διάσταση αλλά και την ατομική κριτική ικανότητα η δεύτερη. Στον **κοινωνικό γραμματισμό** έμφαση δίνεται στο να κατανοήσει το άτομο τις κοινωνικές συνιστώσες που καθορίζουν και διαμορφώνουν τα ποικίλα κείμενα που δέχεται ως δέκτης.

Η απαιτητικότερη οπτική του **κριτικού γραμματισμού** θέλει το άτομο ικανό να «διαβάζει», δηλαδή να *ερμηνεύει* πίσω από τις κοινωνικές συνιστώσες των κειμένων τα λανθάνοντα μηνύματα που δέχεται ως δέκτης, και, συνεπώς, στέλνει με τη σειρά του ως πομπός. Ακολουθεί, δηλαδή τις επιταγές της **κριτικής γλωσσικής επίγνωσης** (*critical language awareness*), σύμφωνα με την οποία ο μαθητής πρέπει να αποκτήσει, ασκούμενος στην κριτική ανάλυση του λόγου, τα απαραίτητα εφόδια, για να κατανοεί τα προβλήματα που αφορούν τη μάθησή του, τη γλώσσα του, που δεν μπορούν να λυθούν αποκλειστικά στο σχολείο, αλλά σχετίζονται με ποικίλους κοινωνικούς φορείς, μέσα στους οποίους συμπεριλαμβάνεται και η εκπαίδευση, και οι οποίοι (φορείς) οφείλουν να λύσουν τα προβλήματα αυτά. Να κατανοεί ακόμα, με την οξυμμένη κριτική γλωσσική του ικανότητα, και τον τρόπο που τα κοινωνικά πλαίσια επηρεάζουν το λόγο με τον οποίο έρχεται σε επαφή ως δέκτης αλλά και το λόγο που ο ίδιος εκφέρει (**Fairclough, 1992**, σ.13). Η γλώσσα είναι ένας τομέας κοινωνικών συμβάσεων. Οι μαθητές πρέπει όχι απλώς να υποψιαστούν για τις κοινωνικές συμβάσεις, να τις αναγνωρίζουν και να τις ερμηνεύουν, αλλά να προβληματίζονται για το τι είναι κοινωνικά «κατάλληλο», όπως ως τώρα ορίζεται. Για παράδειγμα, ο μαθητής θα μάθει να χρησιμοποιεί συγκεκριμένο ύφος σε περιστάσεις που απαιτούν επίπεδο λόγου κοντά στην επίσημη γλωσσική νόρμα, αλλά, από εκεί και πέρα, θα έχει σημασία να συνεισφέρει στον επαναπροσδιορισμό αυτής της χρήσης, δηλαδή στο

τι είναι γλωσσικά κατάλληλο για μια περίπτωση, αναθεωρώντας ίσως τις κοινωνικές συμβάσεις (Fairclough, ό.π., σ. 49-54).

Φυσικά, απαιτείται χρόνος, τουλάχιστον στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, ώσπου αυτού του είδους οι παιδαγωγικές πρακτικές να προχωρήσουν και εφαρμοστούν πλήρως. Προς το παρόν, θα έβλεπα τις δύο διακρίσεις (του κοινωνικού και του κριτικού γραμματισμού) ως συμπληρωματικές, εφόσον δεν μπορεί να υπάρξει η μία ανεξάρτητα από την άλλη οι δύο αυτές διακρίσεις είναι τα δύο μέρη ενός όλου, που το ένα προϋποθέτει το άλλο.

Μπορούμε να αναφερθούμε και στο **σχολικό γραμματισμό**, αφού δεχόμαστε ότι το σχολείο διαμορφώνει ένα δικό του κώδικα, στον οποίο δεν μπορούν να ανταποκριθούν με τον ίδιο τρόπο όλοι οι μαθητές (στη σχολική-εκπαιδευτική ανισότητα θα γίνει αναλυτικότερη αναφορά στη συνέχεια και, επιπλέον, με αφορμή το δεύτερο ερευνητικό πείραμα). **Θεωρώ ότι ο όρος αυτός (σχολικός γραμματισμός), με τα όσα έχουν ήδη διατυπωθεί για την επικοινωνιακή γλωσσική ικανότητα, δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί συνδυασμός του κοινωνικού και κριτικού γραμματισμού. Η έννοια του υποψιασμένου δέκτη, άρα και πομπού, είναι αναπόσπαστο στοιχείο της γλωσσικής επικοινωνιακής ικανότητας του μαθητή, εφόσον αυτή καλύπτει όλο το φάσμα των επικοινωνιακών του αναγκών, σε ποικίλες κοινωνικές περιστάσεις, με διάφορα κοινωνικά συμφραζόμενα.**

Όπως τονίστηκε και παραπάνω, τα κείμενα πλέον που δέχεται ο μαθητής, το άτομο γενικότερα, προέρχονται από ποικίλες πηγές και δεν είναι μόνο γλωσσικά. Συνήθως είναι συνδυασμός. Όπως στα σχολικά βιβλία, όπου έχουμε συνδυασμό γραπτού κειμένου και εικόνας. Όπως και στις εφημερίδες ή στην τηλεόραση. Με την εισβολή των Τεχνολογιών στη ζωή μας, και στο σχολείο, η πολλαπλή αυτή σύσταση των «κειμένων» γίνεται καθημερινή πρακτική. Τα κείμενα αυτά που συνδυάζουν πολλούς τρόπους (γλωσσικούς και μη γλωσσικούς) είναι τα **πολυτροπικά (multimodal) (Kress και Van Leeuwen, 1996, Χοντολίδου, 1999)**. Στη «γραμματική του οπτικού σχεδίου» που ανέπτυξαν οι Kress και Van Leeuwen επισημαίνεται ότι «διαβάζω» ένα κείμενο σημαίνει ότι κατανοώ τόσο το γλωσσικό όσο και τους άλλους κώδικες, πχ. τον οπτικό, που έχει εισβάλει δυναμικά, καταιγιστικά, στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. Όπως υπάρχει η γραμματική της γλώσσας, υπάρχει και η γραμματική των οπτικών σημείων, που έχει τους κανόνες της και πρέπει να γίνει και αυτή αντικείμενο διδασκαλίας. Βέβαια, μια τέτοια γραμματική δεν είναι διεθνής, αφού η οπτική γλώσσα δεν είναι διαφανής και διεθνώς κατανοητή, αλλά επηρεάζεται από πολιτισμικούς παράγοντες σε κάθε περιοχή. Ωστόσο τα στοιχεία που χρησιμοποιεί η γραμματική των οπτικών σημείων («κέντρο» ή «περιθώριο», «κορυφή» ή κάτω μέρος» σε μια εικόνα) ανεξάρτητα από την έμφαση που δίνει σε αυτά ο κάθε πολιτισμός, μπορούν να θεωρηθούν κοινά, αλλά με σημασία και αξίες που διαφέρουν κατά περίπτωση (Kress και Van Leeuwen, ό.π., σ.1-42). Σύμφωνα με μια άλλη προσέγγιση, τα οπτικά σημεία και οι εικόνες μεταφέρουν κάποια σημασία και, επομένως, πρέπει να μεταφραστούν. Αλλά πρέπει να κατέχουμε τους κώδικες που θα μας επιτρέψουν να μετατρέψουμε τις έννοιες σε γλώσσα. Οι κώδικες αυτοί είναι σημαντικοί για τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα, δεν υπάρχουν στη

φύση, αλλά είναι αποτέλεσμα κοινωνικών συμβάσεων, άρα αποτελούν καίριο τμήμα ενός πολιτισμού (Hall, 1997: 13-74).

Η **πολυτροπικότητα** των κειμένων αναγκάζει το μαθητή ως δέκτη να ασκείται στην ερμηνεία ερεθισμάτων που δέχεται από διάφορες πηγές. Και καθιστά αναγκαία την άσκηση της κριτικής του ικανότητας, για να αντιληφθεί και να ερμηνεύσει σωστά φανερά και λανθάνοντα μηνύματα. Η γραπτή του έκφραση θα επηρεάζεται αναπόφευκτα από το είδος του κειμένου που παράγει ως πομπός. Αν το κείμενο που παράγει είναι πολυτροπικό, η έκφρασή του θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένη ανάλογα, αφού το κείμενό του, εκτός από τα γλωσσικά, θα περιλαμβάνει και μη γλωσσικά στοιχεία.

Βιβλιογραφικές αναφορές

-Kalantzis M., B. Cope, 1999, Multiliteracies. Rethinking what we mean by literacy in the context of global cultural diversity and new communications technologies, και στη συνέχεια σε μετάφραση: Πολυγραμματισμοί. Επανεξέταση του τι εννοούμε ως γραμματισμό και τι διδάσκουμε ως γραμματισμό στα πλαίσια της παγκόσμιας πολιτισμικής πολυμορφίας και των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας, μετάφρ. Ιορδ. Βλαχόπουλος, στο «Ισχυρές» και «ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού (πρακτικά διεθνούς συνεδρίου), επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2^{ος} τόμος, σ. 680-695

-Μητσοκοπούλου Β., 2001, Γραμματισμός, *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη Γλώσσα*, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 5.1: 209 –213

-Χοντολίδου Ε., Εισαγωγή στην έννοια της πολυτροπικότητας, *Γλωσσικός Υπολογιστής 1, τεύχ.1*, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, σ. 115-118

-Davies A, 1999, *An Introduction to Applied Linguistics. From Practice to Theory*, Edinburgh, Edinburgh textbooks in Applied, Linguistics.

- Fairclough, N., 1992, *Critical Language Awareness*, London, Longman.

-Hall S.,ed., 1997, *Representation. Cultural Representations and Signifying practices*, London, Thousand Oaks, New Delhi, SAGE publications.

- Kress G. & T. Van Leeuwen, 1996, *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.

Κυριακή Αδαλόγλου, *Η γραπτή έκφραση των μαθητών. Προτάσεις για την αξιολόγηση και τη βελτίωσή της*, εκδ. Κέδρος, 2007
(απόσπασμα)